

САМОГУБСТВА В МІСТАХ ПРАВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ НАПЕРЕДОДНІ ТА В РОКИ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті розглянуто низку чинників, що призвели до поширення в містах Правобережної України самогубств на початку ХХ ст. З'ясовано вплив Першої світової війни на їхні кількість та характер.

Автором висвітлено зміни в суспільній свідомості городян, зумовлені початком переходу суспільства від традиційної стадії розвитку до модерної (індустріальної). Одним із його проявів стало зменшення впливу релігії на життя населення, внаслідок чого самогубство вже не настільки сильно сприймалося в широких масах як тяжкий гріх. Водночас автор дійшов висновку про те, що хвиля самогубств також була спричинена занепадницькими ідеями в суспільстві на початку століття, каталізовані революцією 1905 –1907 рр. та декадентськими літераторами. Найвідомішим представником цієї літератури був М. Арцибашев, чий популярний роман «У последней черты» підігрівав суїцидальні настрої в суспільстві.

На підставі аналізу періодичної преси Правобережної України досліджуваного періоду доведено, що з кожним роком, який передував Першій світовій війні, кількість самогубств постійно зростала, набувши загрозливого характеру. Найбільш тривожна тенденція простежувалася в середовищі учнівської молоді.

Показано, що впродовж воєнної доби статистика суїцидів зменшувалася. Вирішальну роль у цьому відіграла заборона на продаж спиртних напоїв у містах регіону. Разом з тим, вказано на випадки скоєння

самогубств через загострення соціально-економічної ситуації та дискримінацію на національному підґрунті.

Ключові слова: самогубство, секуляризація, Перша світова війна, міста, Правобережна Україна, модерн.

Герасимов Т. Ю. Самоубийства в городах Правобережной Украины накануне и в годы Первой мировой войны.

В статье рассмотрен ряд факторов, которые привели к распространению в городах Правобережной Украины самоубийств в начале XX в. Выяснено влияние Первой мировой войны на их количество и характер.

Автором освещены изменения в общественном сознании горожан, обусловлено началом перехода общества от традиционной стадии развития к современной (индустриальной). Одним из его проявлений стало уменьшение влияния религии на жизнь населения, в результате чего самоубийство уже не столь сильно воспринималось в широких массах как тяжкий грех. В то же время автор пришел к выводу о том, что волна самоубийств также была вызвана упадочническими идеями в обществе в начале века, катализируемая революцией 1905 – 1907 гг. и декадентскими литераторами. Самым известным представителем этой литературы был М. Арцыбашев, чей популярный роман «У последней черты» подогревал суицидальные настроения в обществе.

На основании анализа периодической печати Правобережной Украины исследуемого периода доказано, что с каждым годом, предшествующем Первой мировой войне, количество самоубийств постоянно росло, приобретая угрожающий характер. Наиболее тревожная тенденция прослеживалась в среде учащейся молодежи.

Показано, что в течение военной поры статистика суицидов уменьшалась. Решающую роль в этом сыграл запрет на продажу спиртных напитков в городах региона. Вместе с тем указано на случаи совершения самоубийств из-за обострения социально-экономической ситуации и дискриминации на национальной почве.

Ключевые слова: самоубийство, секуляризация, Первая мировая война, города, Правобережная Украина, модерн.

Gerasymov T. Suicides in the towns of Right-bank Ukraine on the eve of the First World War.

A number of factors caused the spreading of suicides in the towns of Right-bank Ukraine at the beginning of XX century are considered in the article. The influence of the First World War on there quantity and feature is realized.

The author examines the changes in public consciousness of townspeople depended on the beginning of society transition from traditional stage of development to modern (industrial). One of it's displays is the decreasing of religion influence on population life, as a result, suicide was not perceived so deeply in the great mass of the population as a terrible sin. At the same time the author came to a conclusion that the wave of suicides was caused by decadent ideas in the society at the beginning of the century speeded up by the revolution 1905 – 1907 and decadent literary men. The most famous representative of this literature was M. Artsybashev, whose popular novel “At the last way” stirred up suicide mood in the society.

On the base of periodical press analysis of Right-bank Ukraine of the examined period it is proved that with every coming year before the First World War the number of suicides grew constantly, getting a threatening feature. The most anxious tendency was among students. It's proved that during the wartime the statistical of

suicides decreased. The determinant factor was the forbidden the sale of alcoholic drinks in the region towns. All the same time it is pointed to the cases of suicides because of social-economic situation worsening and discrimination on the national base.

Key words: suicide, secularization, the First World War, towns, Right-bank Ukraine, modern.

Сучасний етап розвитку української державності відбувається одночасно з трансформацією індустріального суспільства в постіндустріальне. Останнє також називають постмодерном та інформаційним. У цей перехідний період створюється нова система цінностей, змінюється характер взаємовідносин між індивідумом та соціумом, народжується громадянське суспільство. Проте динаміка соціальних процесів супроводжується негативними явищами в українській економіці, що призводить до кризової ситуації в багатьох сферах громадського життя, а відтак – до збільшення кількості проявів девіантної поведінки. Одним з них є самогубство. Сучасна соціологія його розглядає як девіантність соціально-пасивного типу [14, с. 125]. В 2012 р. за рівнем самогубств Україна посіла 10 місце в світі. Згідно проведених підрахунків на кожні 100 тис. громадян припало 19,8 випадків суїцидів [35, с. 12]. Схожа тенденція мала місце на початку ХХ ст. Саме тоді суспільство переживало перехід від традиційного типу до модерністського (індустріального). З огляду на це, дослідження впливу зазначених перетворень на рівень та характер самогубств має як наукове, так і практичне значення.

В науковій літературі проблематиці самогубств присвячено чимало праць. Усі вони висвітлювали суїцид з погляду філософії, релігії, історії, кримінального права, психології, соціології, медицини тощо. З-поміж великої

когорти досліджень назвемо наукові розвідки В. Безгіна [2], К. Гатальської [7], Я. Гілінського [8], В. Гриценка [9], О. Данила [10], Н. Панової [20]. Проте зазначений творчий доробок лише частково проливає світло на означену нами проблему.

Мета статті полягає в дослідженні самогубства як соціального явища в містах Правобережної України напередодні та в роки Першої світової війни.

Напередодні «Великої війни» поступово викристалізовувався новий менталітет мешканця міста. Він проявлявся в повсякденній людській практиці: в позиціях, ціннісних орієнтаціях, мотиваціях, світоглядних та поведінкових стереотипах тощо [31, с. 15]. Ментальні трансформації формували тип сучасного, «буржуазного», суспільства, кидаючи тим самим виклик традиційному укладу життя. Однак якщо в країнах Заходу на початку ХХ ст. процес суспільної модернізації досяг завершальної стадії, сформувавши сучасний тип суспільства, в Російській імперії він лише робив перші кроки, постійно наражаючись на потужний спротив з боку консервативних сил, в авангарді яких стояла церква.

Починаючи з кінця ХІХ ст. у духовному житті населення міст відбувалися грандіозні зміни. Церква, що завжди відігравала велику роль в світогляді городян, швидкими темпами втрачала свої позиції. Процес секуляризації суспільства найбільше охопив його освічені верстви – учнівську молодь та інтелігенцію. Це насамперед проявлялося в їхньому більш спокійному ставленні до релігійної обрядовості, релігійних цінностей і духовенства. Помітно похитнули традиційні уявлення про віру, церкви, царську владу революційні події 1905 – 1907 рр. Саме відтоді можна говорити про релігійний індиферентизм міського населення [30, с. 847].

Для особистості нового типу релігійні цінності відходили на другий план. Страх опинитися в пеклі за непростенні і незамолені гріхи поступається місцем страху перед бідністю або банкрутством [5, с. 18]. Цілком природно, ця трансформація свідомості населення не могла не непокоїти церковні кола. Менше ніж за місяць до початку Першої світової війни їхня газета «Подолія» писала про симптоми, які на її погляд, вказували на нездоровий стан тогочасного суспільства: «Мало хто живе життям душі і серця, а всі невтомно турбуються про наживу та примноження матеріальних благ, ніби в них полягає головна мета життя та єдине джерело всілякого щастя. (...) Спочивай, їж, пий і веселися – ця програма життя євангельського багатія стала ніби єдиною солодкою мрією людей нашого часу» [28, с. 1].

Секуляризація імперського суспільства була проявом ще масштабнішого процесу – вестернізації. Він ніс корінні зміни в політиці, соціальній сфері, політиці, економіці, культурі. Західні цінності почали завойовувати міцні позиції в тогочасних традиційних суспільствах. Здавалося, в пореформену добу в Російській імперії сформувалися сприятливі умови для досить швидкого руху західними рейками: скасування кріпосного права, готовність до політичних змін, зародження парламентаризму, урбанізація [33, с. 39]. Модернізація російської економіки відкрила двері перед тисячами західних спеціалістів, які, власне, й були носіями західних цінностей. Вони посилювали і без того помітний німецький вплив на життя держави. У зв'язку з тим відомий релігійний філософ М. Бердяєв зазначав, що «вже давно германізм проник у надра Росії, непомітно германізував російську державність та російську культуру, управляв тілом та душею Росії». Відтак він вважав Першу світову війну чудовою нагодою позбутися «диктату іногородців» [3, с. 16, 18]. Зі свого

боку, німецький учений М. фон Лауе вважав «Велику війну» масштабною відповіддю традиційних суспільств на вестернізацію, своєрідною контрреволюцією. Це пояснювалося тим, що хоча й вестернізація руйнувала традиційність багатомільйонного населення Росії, вона, проте, не робила його західним [33, с. 40].

У ролі противників проникнення до Російської імперії «буржуазних» цінностей також виступали представники класичної літератури. За словами сучасного дослідника С. Екштута, вони «привчили освічену публіку з обуренням дивитися на «негідника-підприємця»». Тому, на його ж думку, західні цінності так і не отримали в Росії моральної санкції [36, с. 224]. Однак поряд із тим у ролі носія системи нових цінностей виступало так зване занепадництво. Воно знайшло вираження в російській декадентській літературі кінця XIX – початку XX ст., якою особливо зачитувалася тогочасна молодь, що, безперечно, здійснювало величезний вплив на формування її світогляду. Саме на переломі тих століть усталена онтологічна картина буття перестала бути цілісною, виник злам, який позначався на житті суспільства, формуючи мотиви занепадництва, зневіри. Сталося це під впливом кризи класичної європейської філософії. В Російській імперії каталізатором занепадницьких настроїв стала революція 1905 – 1907 рр. На одне із центральних питань нового літературного жанру – в чому сенс та цінність людського життя – відповідь вона давала невтішну – жодного сенсу життя немає, а цінності жодної не становить. Флагманом цієї літератури прийнято вважати М. Арцибашева – відомого тогочасного письменника, драматурга та публіциста, уродженця Харківської губернії. Головною складовою його творчої системи традиційно називають ніцшеанський «здоровий індивідуалізм». У творчості письменника, як ні в кого

іншого, проявилися мотиви повної втрати віри в усі вічні та непорушні категорії людського буття [4, с. 56]. Він неодноразово зазначав, що вбачав свою мету в зображенні «самого образу часу», створюючи тип літературного героя, котрий своїми судженнями та діями розкривав найважливіші тенденції тієї епохи [29, с. 26].

Своєю чергою, консервативні сили ставилися до творчості М. Арцибашева дуже критично, вважаючи її вкрай небезпечною для молодшого покоління. За день до оголошення Німеччиною війни Росії згадана вище подільська газета писала, що тогочасна література «переживала останню стадію своєї дегенерації», оскільки пропагувала «вільне кохання та інші принади сучасного порнографічного настрою» [18, с. 1]. Саме цих мотивів було більш, ніж удосталь, у романах «Санин» (1907) та, написаному вже під час війни, «Женщина, стоящая посреди» (1915) [29, с. 26]. Крім того, в своїй творчості письменник постійно звертався до питання суїциду – прояву занепадництва в граничній концентрації. Цій проблемі він присвятив свій найбільший твір – роман «У последней черты» (1912) [19], в якому розповідається про самогубство семи людей із середовища інтелігенції.

Вустами Наумова – прихильника добровільного зведення рахунків з життям, який, щоправда в цій справі був лише «теоретиком», автор відверто піддає естетизації суїцид: «... з усіх смертей, які є на світі, найбільш природна – самогубство. (...) Всяка смерть є насилля над людиною і лише самогубство вільне. Не можна сказати, що це природно, якщо я хочу жити та помираю, але не можна сказати, що я чиню ненормально, якщо я помираю добровільно, коли мені немає для чого жити, коли мені просто не хочеться жити!» [1, с. 149]. Постійна культивування в романі суїциду, як начебто найкращого виходу з

безвихідної ситуації, доводить сюжетну лінію до цілком прогнозованого завершення – накладанням на себе рук найбільш затятого противника ідеї самогубства – студента Чижа. Тож не дивно, що цей твір письменника був сприйнятий молодіжними колами як заклик до дії, каталізувавши справжню суїцидальну епідемію [4, с. 57], зокрема в містах Правобережної України.

Перед тим, як безпосередньо перейти до її висвітлення, зауважимо, що в країнах Західної Європи до початку XX століття самогубство вже давно знайшло свободу від безумовної заборони, накладеної на нього християнською традицією. Європейська культура втратила переживання суїциду як гріха. Процес секуляризації супроводжувався утвердженням ідеї моральної автономії індивіда. Мова насамперед йшла про те, кому належить людське життя і хто має право нею розпоряджатися – Бог чи людина. Люди схильні були розглядати своє життя в якості речі, яка їм належала і з якою вони вільні робити все що завгодно. Дуже показово, що вперше самогубство отримало декриміналізацію під час Великої французької революції, коли скасували за нього покарання [16, с. 221]. В другій половині XIX ст. кількість суїцидів в західноєвропейських країнах різко зросла. Згідно даних відомого французького соціолога та філософа Е. Дюркгейма тоді найбільший показник числа самогубств на 100 тис. населення було зареєстровано в Саксонії – 33,4, в Данії – 25,5, у Франції – 16, в Австрії – 13. У той же час у Російській імперії він не перевищував трьох випадків на 100 тис. населення для європейської частини країни. Виняток становили найбільші міста – Петербург, Москва та Київ, де цей показник міг бути значно вищим. Таку відмінність варто пов'язувати з більш точною реєстрацією фактів смерті в містах в порівнянні з сільською місцевістю, а також з умовами життя в міському середовищі, що призвели до відокремлення

особистості та порушення традиційного укладу життя [7, с. 239]. Іншими словами, статистика самогубств могла свідчити про ступінь модерності суспільства.

Протягом 1913 – першої половини 1914 рр. газети Правобережної України раз по раз сповіщали читачів про випадки самогубств. Наводилися окремі факти в усіх допустимих для тогочасних журналістських стандартів подробицях, суха статистика та аналіз причин здійснення суїцидів з погляду соціальної психології та релігії. За винятком останнього оприлюднена газетярами інформація аж ніяк не могла приносити суспільну користь, а радше – навпаки. На цьому негативному впливі преси, наприклад, наголошував французький юрист Л. Проаль. У праці, присвяченій проблемі дитячого суїциду, чий переклад вийшов у Санкт-Петербурзі в 1908 р., він писав: «Якби журналісти звернули увагу на ці думки, то вони, безперечно, могли б зменшити кількість самогубств серед дітей та молоді, припинивши повідомляти про подібні факти. Такі відомості не містять у собі нічого небезпечного для дорослих людей, здорових та з міцними нервами; але для жінок, юнаків, дівчат та дітей вони шкідливі. Якщо читач перебуває в стані, подібному до тих, які передували самогубству, то газетна новина безпосередньо ніби тисне на його мозок та діє, як гіпнотичне навіювання» [23, с. 131-132].

Зупинімося на деяких газетних публікаціях зазначеного періоду. Вони здебільшого стосувалися Києва, де спроби вкоротити собі віку набули масового характеру. Одна з них розмістила цікаву статистику, взятую з київської станції «швидкої допомоги», відповідно до якої протягом 1903 – 1912 рр. кількість замахів на власне життя зросла майже втричі. В останній звітний рік їх було 728. Досить показовим є наявність у музеї однойменного товариства колекції

засобів для самогубств. Зі слів його працівників, найбільшою популярністю серед самогубців користувалися предмети побуту – все, що в момент афекту потрапляло під гарячу руку: нашатирний спирт, цукрова сіль, карболова кислота тощо. Порівняно менше було охочих задіяти мотузку чи кухонний ніж. Випадків застосування вогнепальної зброї через її малодоступність майже не фіксувалося [26, с. 3]. Наприкінці лютого 1913 р. київська «Южная копейка» в статті «Эпидемия самоубийств» повідомляла: «Останнім часом значно почастишали самогубства в місті. Були дні, коли за «швидкою допомогою» реєструвалося по 8-10 випадків». Далі газета коротко описала 5 спроб накладенням на себе рук [37, с. 3]. Використання медичного терміну «епідемія» вже само по собі означало сприйняття суїциду як суспільної хвороби, спалахи якої напередодні Першої світової війни преса фіксувала неодноразово [39, с. 3; 38, с. 4].

Самі ж причини для скоєння самогубств та їхні способи втілення в життя вражали своєю різноманітністю. Наведемо деякі приклади. В травні 1913 р. учинив суїцид київський робітник Ф. Литвинов. 27-річний чоловік, котрий страждав нервовими розладами, розпорів собі живіт. Присвячена цьому випадку газетна замітка мала влучний та водночас цинічний заголовок – «Харакири» [34, с. 3]. За місяць у Києві покінчили з життям чотири повії. Самогубства відбулися одночасно в різних кінцях міста [17, с. 2]. Тієї ж весни в найбільшому на Правобережній Україні місті покінчила з життям молода сім'я Сомових. Насичені драматизмом та неймовірним цинізмом обставини, що призвели до скоєння суїциду, певною мірою характеризують морально-духовне життя тогочасного київського суспільства. Трагедія сталася внаслідок першоквітневого розіграшу. Тоді чоловікові, який працював у магазині, хтось

повідомив по телефону про раптову смерть дружини. Він одразу кинувся додому, побачивши біля воріт будинку натовп. Перед ним відкрилася жахлива картина: на землі лежали понівечені тіла дружини та трирічної доньки. Як з'ясувалося потім, зловісний телефонний дзвінок одночасно пролунав у магазині та квартирі потерпілих. Коли жінка зняла слухавку, їй розповіли, що її чоловік потрапив під трамвай і його перерізало навпіл. Ошелешена дружина схопила доньку й стрибнула з третього поверху. Невдовзі вбитий горем чоловік учинив те ж саме [32, с. 4].

Загалом же статистика самогубств у найбільших містах Російської імперії (Санкт-Петербурзі, Москві та Одесі) початку XX ст. вказувала на помітні вікові та гендерні зміни. По-перше, дедалі частіше стали зводити рахунки з життя молоді люди до 30 років – понад 60-70 % [5]. По-друге, співвідношення між суїцидами серед чоловіками та жінками вирівнювалося. Так, якщо в 1903 р. на одне жіноче самогубство припадало 2,3 чоловічих, то вже у 1912 р. – 1,75 [7, с. 239].

На початку весни 1913 р. відомий тогочасний лікар Є. Радін прочитав у Києві лекцію на тему: «Духовний настрій сучасної учнівської молоді». Вона базувалася на анкетуванні, проведеному серед петербурзького студентства. Лектор зауважив, що роздумували над самогубством 75 % курсисток та 57 % студентів. Половина з них пояснювала це розчаруванням у житті: невдоволенням суспільно-політичним життям, втратою віри у власні сили, розбратом «батьків та дітей», гнітючим почуттям самотності, злиднями [11, с. 3].

Проблема збільшення кількості жіночих суїцидів насамперед непокоїла консервативні кола. 21 січня 1914 р. газета «Подолія» надрукувала велику

статтю під назвою «Современная женская молодёжь, как отразительница настоящего безвременья». Заголовок говорив сам за себе. Автор публікації основну причину тенденції вбачав у суспільній трансформації, невід'ємним атрибутом якої була зміна соціальної ролі жінки: «Чистота жіночої молоді душі стала ганьбитися, краса її стала в'янути, пахощі випаровуватися. Дівчина поринула у вир непритаманних для неї інтересів, клопотів, дрібних чвар, а то й прямо в бруд пороку. (...) Під тьманими, скоріше – ілюзорними «променями прийдешньої свободи та рівності» дівчина ступила на арену політичної боротьби, сильних запаморочливих пристрастей». Під останніми розумілися прагнення до отримання знань, опанування професій, розширення світогляду, слідування за модою тощо. Унаслідок всього того, йшлося в газеті, жінки, «забувши» про Бога, бажали досягнути «маревного щастя», що неминуче призводило до розчарувань та, відповідно, – до самогубств [27, с. 2].

Утім, з популярністю в тогочасному суспільстві ідеї суїциду мусила рахуватися і сама церква, зокрема й на найвищому рівні. В жовтні 1913 р. Священний Синод дозволив церковне відспівування тих самогубців, які мали медичні свідоцтва про наявність у них психічного розладу [24, с. 2].

Вступ Російської імперії у війну 1 серпня 1914 р. та початок затяжної виснажливої воєнної доби, на перший погляд, парадоксальним чином змінив ситуацію з самогубствами в регіоні, адже гнітюча морально-психологічна атмосфера в містах та різке падіння життєвого рівня широких верств населення, здавалося б, створили «благодатний ґрунт» для поглиблення суїцидальної епідемії, що виникла до війни. Однак саме Перша світова війна її й зупинила. Про цей «цілющий» вплив воєнного періоду на суспільство писав відомий тогочасний психіатр В. Бехтерев. За його переконанням, завдяки духовному

підйому населення, самогубства, як реакція пригніченого настрою, були зведені до мінімуму. Крім того, професор вказував на величезну користь від заборони продажу спиртних напоїв, оскільки алкоголь негативно впливав на психологічну стійкість і дуже часто підштовхував людину на зведення рахунків із життям. Слова професора переконливо доводила статистика. Так, якщо в 1913 р. в імперській столиці в розрахунку на 100 тис. населення було зафіксовано 29 самогубств, то в 1914 р. – 21,1, 1915 р. – 10,7, 1916 р. – 11, 1917 р. – 10,5 [8]. У Києві протягом 1914 – 1915 рр. кількість суїцидів скоротилася з 576 [33, с. 4] до 378. З-поміж останніх було 114 чоловіків, 261 жінка та 3 дітей [15, с. 2].

Статистичні дані по Києву недвозначно вказують на те, що в роки Першої світової війни у сфері самогубств відбувся «гендерний переворот», адже в 1915 р. на одного чоловіка припадало дві жінки. На наш погляд, переважання числа жінок-самогубць зумовлювалося трьома чинниками: дією «сухого закону» (зменшення кількості суїцидів серед пиячущих чоловіків), скороченням частки чоловічого населення (наприклад, у Києві в 1917 р. – до 44 %) [13, арк. 3] та досить часто – нестерпними труднощами війни, що впали на жіночі плечі.

На стільки ж категорій ми розділили причини скоєння самогубств.

До першої належали «класичні» або довоєнні: нещасне кохання, невдачі на службі, невиліковні хвороби, психічні захворювання, самотність тощо.

Причини з другої категорії безпосередньо пов'язані із зумовленими війною психологічними травмами, так би мовити, «не сумісними з життям». Однією з них, наприклад, були шовіністичні закиди утримувачки їдальні в Житомирі на адресу австрійської підданої М. Шмигулець-Шмигулевич у

лютому 1915 р. 16-річна дівчина, не маючи сили витримати образу, вирішила накласти на себе руки, прийнявши опій та йод [21, с. 4]. У серпні того ж року іншого характеру спіткало горе 17-річну вінничанку. Ідею розпрощатися із життям в неї викликала звістка про пораненого на фронті нареченого. Припинити страждання мала карболова кислота. На щастя, в обох випадках дівчат вдалося врятувати [22, с. 3].

Третя категорія причин лежала там, де війна також залишила незатертий слід, – в економічній площині. Приклади посягання городян на власне життя у зв'язку з погіршенням матеріального становища з'являлися на сторінках місцевої преси більш або менш регулярно. Однією з перших таких жертв можна вважати киянина М. Емельянова. Трагедія трапилася після закриття ресторану II-го розряду, в якому 55-річний чоловік працював офіціантом. Заклади цього типу мусили припинити роботу в зв'язку з мобілізацією та дією «сухого закону». Не маючи змоги прогодувати свою родину, Емельянов у середині 1914 р. випив смертельну дозу нашатирного спирту [6, с. 2]. В травні наступного року через матеріальну скруту вирішив накласти на себе руки 18-річний черкашанин І. Левіт. Спробу самогубства він скоїв вночі в Києві, на схилах Купецького саду. Однак доведенню справи до логічного кінця завадили нерішучість та слабкодухість хлопця, перетворивши акт суїциду на фарс. Він облив себе гасом і підпалив. Але не витримавши сильного болю, Левіт вибіг зі схилу і став кликати на допомогу. Свідком дивовижного бігу «живого смолоскипу» в напрямку до вул. Олександрівської став нічний сторож. Що цікаво, під час надання поліції показів Левіт усіляко відхрещувався від спроби самогубства, розповідаючи про напад на нього двох грабіжників, які його

начебто й підпалили. Слідчі встановили істину завдяки знайденим у нього двом листам суїцидального змісту [12, с. 3].

Отже, напередодні Першої світової війни в містах Правобережної України самогубство стало поширеним соціальним явищем. Його масовість пояснювалася трансформаційними процесами в тогочасному суспільстві, що призвели до змін в людському світосприйнятті та переосмисленні ціннісних орієнтирів. Проникнення занепадницьких настроїв у міста в поєднанні з секуляризацією суспільної свідомості створили для індивідуума нову систему морально-світоглядних мотивацій, в якій той, з одного боку, не бачив у власному житті жодного сенсу, а з іншого – отримував своєрідну «моральну санкцію» на його добровільне припинення. Найбільше суїцидальним настроєм піддалися молодь та інтелігенція. Постійно зростаючі хвилі самогубств у містах припинила «Велика війна». І це було чи не єдиним прикладом позитивного впливу воєнної доби на міський соціум.

Джерела та література

1. Арцыбашев М. П. У последней черты. Роман. Часть первая. – Paris : Bibliopolis ; Jaques Povolozky, 1913. – 244 с.
2. Безгин В. Б. Суицид в городе и деревне российской провинции конца XIX начала XX веков / В. Б. Безгин, Д. П. Жеребчиков // Вестник ТГТУ. – 2012. – № 4. – С. 1121-1130.
3. Бердяев Н. Судьба России (Опыты по психологии войны и национальности). Сборник статей 1914 – 1917. – М., 1918.
4. Борисова Я. И. Феномен упадничества конца XIX – начала XX вв. (на примере творческой системы М. П. Арцыбашева) / Я. И. Борисова // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2014. – № 4-2 (34). – С. 56-58.
5. Бушмаков А. В. Изменения ментальности городского населения российской провинции в конце XIX – начале XX века. Автореф. дис. на соискание учёной степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02 «Отечественная история» / А. В. Бушмаков. – Пермь, 2006. – 24 с.
6. Вчера в 12 час. дня... // Юго-Западный край. – 1915. – 2 августа. – С. 2-3.
7. Гатальская К. Самоубийства на беларуских землях в начале XX века / К. Гатальская // Деда – 2011. – № 8. – С. 237-249.

8. Гилинский Я. Основные тенденции динамики самоубийств в России [Электронный ресурс] / Я. Гилинский, Г. Румянцева. – Режим доступа: <http://www.narcom.ru/ideas/socio/28.html#3>.
9. Гриценко В. В. Поняття самогубства як роду смерті / В. В. Гриценко, А. П. Тіщенко // Наук. вісн. УАВС. – 1997. – № 2. – С. 220–224.
10. Данило О. Причини та мотиви суїцидальної поведінки в умовах економічної кризи / О. Данило, М. Скалецький // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». – 2010. – № 661. – С. 85-90.
11. Душевное настроение современ. учащейся молодёжи // Южная копейка. – 1913. – 17 февраля. – С. 3.
12. Живой факел // Южная копейка. – 1915. – 22 мая. – С. 3.
13. Інститут рукописів НБУ імені В. Вернадського, ф. Х, № 14834. – 28 арк.
14. Лимар Р. С. Феномен девіантної поведінки як об'єкт міждисциплінарних досліджень / Р. С. Лимар // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки. – 2013. – Вип. 114. – С. 124–127.
15. Любопытная статистика // Южная копейка. – 1916. – 22 мая. – С. 2.
16. Лярский А. Мода на самоубийство? / А. Лярский // Теория моды: одежда, тело, культура. – 2011. – Вып. 2: Лето. – С. 213-243.
17. Мысли вслух // Южная копейка. – 1913. – 12 июня. – С. 2.
18. Недуг нашего времени // Подолія. – 1914. – 18 июля. – С. 1.
19. Николаев М. Н. Особенности творчества М. П. Арцыбашева [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://az.lib.ru/a/arcybashew_m_p/text_0420.shtml
20. Панова Н. Ю. Проблема самоубийства в русской литературе конца XIX – начала XX вв. / Н. Ю. Панова // Science and Education and New Dimension, Philology I (3), Issue 13, Budapest. – 2013. – P. 103-106.
21. Покушение на самоубийство // Жизнь Волыни. – 1915. – 31 января. – С. 4.
22. Покушение на самоубийство // Южная копейка. – 1914. – 6 августа. – С. 2.
23. Проаль Л. Воспитание и самоубийство детей : Психол. и социл. этюд / Луи Проаль, чл. Кассац. суда в Париже, лауреат Ин-та; Пер. А. Г. – Санкт-Петербург : А. Н. Зарудный, 1908. – 184 с.
24. Синод о самоубийцах // Южная копейка. – 1913. – 4 октября. – С. 2.
25. Скорая медицинская помощь // Южная копейка. – 1915. – 15 мая. – С. 4.
26. Скорая помощь в борьбе с самоубийствами // Южная копейка. – 1913. – 10 августа. – С. 4.
27. Современная женская молодёжь, как отразительница настоящего безвременья // Подолія. – 1914. – 8 января. – С. 2-3.
28. Современный упадок духовной жизни // Подолія. – 1914. – 29 июня. – С. 1-2.
29. Суворова И. В. Концепция «Естественного человека» в романах М. П. Арцыбашева / И. В. Суворова // Вестник Тюменского государственного университета. Социально-экономические и правовые исследования. – 2006. – № 8. – С. 26-30.
30. Титова А. А. Быт и традиции в структуре менталитета социальных и профессиональных групп городского населения российской провинции в конце XIX – начале XX вв. / А. А. Титова // Фундаментальные исследования. 2014. – № 6-4. – С. 845-850.
31. Титова А. А. Эволюция повседневной жизни населения городов российской провинции во второй половине

- XIX – начале XX вв. (по материалам Курской губернии). Автореф. дис. на соискание учёной степени канд. ист. наук: спец. 07.00.02 «Отечественная история» / А. А. Титова. – Белгород., 2016. – 26 с.
32. Трагические последствия первоапрельских шуток // Подолія. – 1913. – 12 апреля. – С. 4.
33. Федотова В. Г. Модернизация и культура / В. Г. Федотова. – М: Прогресс-Традиция, 2015. – 334 с.
34. «Харакири» // Южная копейка. – 1913. – 16 мая. – С. 3.
35. Хаустова О. О. Самогубства та побутова смертність в Україні: підсумки 2012 року // Український вісник психоневрології. – 2013. – Т. 21 – Вип. 4 (77). – С. 12-18.
36. Экштут С. А. Россия перед Голгофой. Эпоха Великих реформ / С. А. Экштут. – М.: Вече, 2010. – 256 с.
37. Эпидемия самоубийств // Южная копейка. – 1913. – 14 февраля. – С. 3.
38. Эпидемия самоубийств // Южная копейка. – 1914. – 29 июня. – С. 4.
39. Эпидемия самоубийств // Южная копейка. – 1914. – 3 мая. – С. 3.